

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2011 SAYI/NUMBER : 20 BAHAR /SPRING

AKIL - VAHİY - BİLGİ İLİŞKİSİ: MATURİDİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Eyüp AKTÜRK

Ankara üniversitesi, Doktora Öğrencisi
eyup.akturk79@hotmail.com

Özet

Vahiy olgusu, eskiden beri bütün dinlerde, en azından fikirsel boyutuyla da olsa, tartışılan bir konu olup insanların düşünce dünyasında kendisine yer edinmiştir. Vahye duyulan ihtiyaç, vahyi algılamada aklın statüsü, vahyin bilgi değeri gibi konular tarihsel süreç boyunca tartışılmıştır. Bunlarla ilgili her ne kadar farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış olsa da İslam düşünürleri vahyi, Allah'ın insanlarla iletişim kurma yolu olarak ele almışlardır. Dolayısıyla vahyin Tanrısal referansı da dikkate alındığında bu kavramın içerik olarak bir bilgi veya yeni bir haber getirmek amacıyla meydana geldiği, genel anlamda kabul görmüştür. Maturidi epistemolojik sistemini temellendirmeye çalışırken 'vahye dayalı bilgi karşısında insani bilginin konumunu' da irdelemektedir. Denilebilir ki bu tartışmalar boyunca Maturidi, vahiy-akıl-rivayet ilişkisini koruyarak epistemolojik sistemini oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle Maturidi, vahiy-akıl bütünlüğünü koruyarak İslam dünyasında ortaya çıkan farklı yaklaşımlarda 'akılcı' anlayışın en önemli temsilcilerinden birisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Vahiy, Bilgi, Maturidi

Abstract

Revelation has been an issue, at least in its intellectual dimension, discussed in all religions since the ancient times and gained a ground in the world of ideas. Such issues as the need for revelation, the place of reason in its understanding, the informative value of it have been debated throughout the history. Although there emerged different approaches about these, Islam scholars have dealt with it as a way of communication with people by the God. Therefore, considering the reference to God, it has widely accepted that

the concept of revelation formed as a result of introducing new information or news. Maturidi also analysed the position of human knowledge against the knowledge based on revelation while trying to establishing his epistemological system. It could be stated that he established his epistemological system keeping the relation of revelation-reason-narration throughout all these discussions. In other words, he has become one of the most important representatives of different rationalistic approaches emerged in Islamic world by keeping revelation-reason unity.

Key Words: Reason, Revalation, Knowledge, Maturidi

Vahiy Kavramı

Bir dinin en temel kavramlarından birisi olan vahiy, o dinin Tanrı, iman, kutsal kitap ve teoloji anlayışını, büyük ölçüde, şekillendiren bir konuma sahiptir. Dinler vahye sahip olup olmamaları açısından olduğu kadar, vahye yükledikleri anlam açısından da birbirlerinden ayrılırlar.¹ Öyle ki bir dinin en güçlü veya en zayıf tarafı o dinin vahye yüklemiş olduğu anlamla orantılıdır.

Vahiy sözlükte, gizli ve süratli bir şekilde bildirmek anlamlarına geldiği gibi, ilham etmek, ima ve işaret etmek, fısıldamak, emretmek, telkin etmek ve yazmak gibi manalara da gelmektedir.² İngilizcede vahyin karşılığı olarak kullanılan “revelation” kelimesinin de ilk anlamı gizli olan bir sır, mesaj veya işaretin Tanrı tarafından insanlara bildirilmesi ya da açıklanması şeklindedir.³

Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Maturidi ise vahiy kelime olarak bir tür ‘hızlı atma (istikzaf)’ olarak açıklamaktadır. Maturidi vahiy kavramını, kalpte vuku ve nüfuzunun süratinden dolayı bu şekilde ifade ettiğini belirtmektedir. Bu boyutu dikkate alındığında vahiy, bir bilgi verme işlemi ifade etmektedir. Nitekim Maturidi, vahiy, kendisinden şüphe bulunmayan bir bilme yolu olarak tanımlamaktadır. Öyle ki, vahye dayanan haberde yalan bulunmadığı gibi o, doğru bir bilgiye de kaynaklık etmektedir.⁴ Maturidi’nin bilgi verme işlemi olarak ele aldığı vahiy olgusu geleneksel vahiy anlayışında daha net bir karşılık bulmaktadır. Nitekim geleneksel vahiy anlayışı “önerme veya doktrin merkezli olarak isimlendirilir. Çünkü bu anlayış vahiy, esas anlamıyla doğru önermelerin veya doktrinlerin Tanrı

¹ .Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004, s. 17

² . Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s.24

³ . *Oxford Advanced Learner’s Dictionary*, (Ed. Sally Wehmeier), Oxford University Pres, 2002, s. 1094

⁴ . Hanifi Özcan, *Maturidi’de Bilgi Problemi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 64

tarafından insana bildirilmesi olarak kabul etmektedir.”⁵ Bu durum dikkate alındığında denilebilir ki vahiy, insan erişiminin dışında olan bir hakikat olup Tanrı'nın dışarıdan bilgi aktarmış olduğu bir süreci ifade etmektedir.

İslam kültüründe de, genel anlamda, vahiy, Allah'ın peygamberlere vahiy meleği aracılığıyla mesaj iletmesi şeklinde anlaşılmıştır. Hâlbuki kimi yorumculara göre bu tanımlama, vahyin yalnız dini terminolojideki yerini ifade etmektedir. Vahyin bu kurumsal/özel boyutunun yanında bir de genel boyutu vardır ki o da, yaratıcı kudretin bütün varlıklara, yaratılış düzenine uygun hareket tarzlarını bildirmesidir. Bu anlamda vahiy, yaratılış düzeninin varlıklar tarafından algılanması ve bu düzene uygun hareketlerin sergilenmesi sistemidir.⁶ Vahyin bu genel niteliği dikkate alındığında vahiy, biri genel diğeri de özel olmak üzere iki boyutlu bir anlam içermektedir. Başka bir deyişle genel anlamda bütün varlıkları muhatap alırken, özel anlamda ise yalnızca peygamberleri muhatap almaktadır. Dolayısıyla vahyi sadece “Allah'tan peygamberlerine gelen mesajlar”⁷ şeklinde tanımlamak çoğu zaman daraltıcı bir tanımlama olarak kabul edilmiştir.

Vahiy kavramının Kur'an-ı Kerimdeki kullanılış biçimlerine bakıldığında söz konusu terimin, bir varlıktan diğeri bir varlığa bir şeylerin ilkası ve iletilmesi anlamını ifade ettiği görülecektir. Bu anlamda Kur'an-i Kerim şeytanların (En'am 112-121) ve insanların* vahyetmesinden de söz eder. Peki, bu türden tanımlamalar felsefi ve teolojik tartışmalara konu olan 'vahiy' kavramını tam olarak karşılayabilmekte midir? Denilebilir ki bunlar her ne kadar 'vahiy' teriminin türemiş olduğu fiilden türemiş olsalar da ilahi vahiy olarak kabul edilmemektedirler. Çünkü söz konusu Vahiy olgusunun her iki ucunda da varlıklar bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle burada vahyeden de vahye muhatap olan da ilahi nitelikler taşımayan mahlûk/varlıklardır.⁸

Böylelikle vahiyyle ilgili yukarıdaki açıklama dikkate alındığında denilebilir ki bu tarzdaki kullanımlar fısıldamak, haber vermek, telkin etmek, anlamlarının dışına çıkamamaktadır. Bu da referansını/kaynağını Tanrı'dan alan ya da bir ucunda Tanrı diğeri ucunda varlıkların olduğu bir vahiy tasavvurunu karşılayamamaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi vahiy, Tanrı'nın, genel olarak varlıklara hareket

⁵ . Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 71

⁶ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 23

⁷ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 26

*. “Bunun üzerine Zekeriya, mabetten kavminin karşısına çıkarak onlara: “sabah akşam tesbihte bulunun” diye işaret etti.” (Meryem- 11)

⁸ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 23

tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilahi emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda, gizli ve suratlı bir yolla peygamberlerine iletmesidir. Nitekim bir şekilde Tanrı'nın içinde olmadığı vahiy tasavvurları eksik kalmaktadır.

Netice itibarıyla vahiy, iki boyutlu bir kavram olarak ele alınmalıdır. Bir boyutuyla Allah'ın peygamberlerine olağanüstü bir tarzda haber iletmesi, diğer boyutu ile de peygamberler tarafından insanlığa tebliğ edilen verilerin yani vahyin muhtevasının (din) manasını ifade etmesidir. Bundan hareketle denilebilir ki, vahiy bir boyutuyla gaybi alem ile ilintiliyken, diğer boyutuyla da fenomen/müşahede alanına ait bir olgudur.⁹ Vahyin gaybi/metafizik alanı dikkate alındığında bu kavramın içerik olarak bir bilgi, haber getirdiği rahatlıkla ifade edilebilecektir. Bu boyutuyla bilgi ve haber anlamına gelmektedir. Görüldüğü kadarıyla vahiy, “hem bir bilme ve bilgi yolu, hem de aynı yol ile elde edilen bilgi”¹⁰ anlamına gelmektedir.

Daha sonra da değineceğimiz gibi vahye duyulan ihtiyaç, vahyi algılamada aklın rolü, vahyin bilgi değeri ve temellendirilmesi gibi konularda İslam düşünce sisteminde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmasına rağmen İslam düşünürleri vahyi, Allah'ın insanlarla irtibat kurduğu ilahi bir faaliyet olarak tanımlama konusunda hemfikirdirler.

Vahyin Temellendirilmesi ve Kaynağı Problemi

Vahyin temellendirilmesi problemi işlendiğinde, öncelikle, var olduğu iddia edilen vahyin geçekliği ve bu gerçeklik olgusunun açıklanabilir olup olmadığı sorunsalı ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle temellendirme problemi “vahyin vuku bulduğunu düşünebilmemiz için yeterli mantıki gerekçelerimiz var mıdır?”¹¹ sorusuna cevap arama sürecidir

Her dinin, en azından, fıkırsel boyutta da olsa bir vahiy tasavvuruna sahip olduğu kabul görmektedir. Fakat söz konusu olan bu vahyin meydana geldiğini makul bir biçimde ortaya koyabilmek belki de vahyin ne olduğundan daha da önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla yukarıda ifade ettiğimiz ‘vahyin vuku bulduğunu düşünebilmemiz için

⁹. Muhsin Demirci, a. g. e., s. 50

¹⁰. Hanifi Özcan, a. g. e., s. 132

¹¹. Recep Kılıç, “Vahiy, İman ve Mucize Kavramları”, *Din ve Ahlak felsefesi*, (Ed. Recep Kılıç), Ankuzem Yay., Ankara, 2006, s. 80

yeterli mantıki gerekçelerimiz var mıdır' sorusu ile "vahiy mümkün müdür?"¹² sorusu arasında ciddi bir ilinti bulunmaktadır.

Vahyin mümkün olduğunu gösterebilmek için, Tanrı'nın var olduğunu makul bir şekilde ortaya koymak yeterli bir açıklama olacak mıdır? Ya da Tanrı'nın varlığı ile ilgili deliller rasyonel bir şekilde ortaya konulduktan sonra vahyin temellendirme ve kaynağı ile ilgili sorun ortadan kalkmış olur mu?

Dinlerin Tanrı tasavvurları arasında önemli farklılıkların bulunduğunu dikkate aldığımızda burada kastedilen Tanrı'nın 'hangi Tanrı tasavvuru?' olduğu kanaatimizce önemli bir sorun teşkil etmektedir. Örneğin Tanrı teistik dinlerde mutlak ve aşkın bir varlıktır. Dolayısıyla Tanrı her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir zattır. Başka bir ifadeyle " teizmin Tanrı'ya kişisel/zati bir takım nitelikler yüklemesi ve böylece onu, deyim yerindeyse bir 'zat' olarak tasavvur etmesi"¹³ diğer Tanrı tasavvurlarıyla önemli bir ayrışmaya gitmesine neden olmaktadır.

Burada farklı Tanrı tasavvurlarıyla karşımıza çıkan 'deizm', 'panteizm' ve 'panenteizm'in teistik Tanrı tasavvurlarından ayrılan yönlerini kısaca belirttiğimizde teistik bir Tanrı tasavvurundan neyi kastettiğimiz daha da anlaşılır hale gelecektir.

Hatırlanacağı üzere teizmde Tanrı her şeye gücü yeten bir varlık olduğu için istediği zaman evrene müdahale edebilir. Fakat deizm böyle bir müdahaleyi kabul etmemektedir. Başka bir ifadeye deizm Tanrı'nın evreni yarattığını kabul eder, fakat yarattıktan sonra evrene müdahalesini reddeder. O nedenle teizmin kabul ettiği 'Tanrı'nın vahiyle evrene müdahale etme' düşüncesi deizm tarafından reddedilmektedir.¹⁴ Aynı şekilde panteizm de Tanrı ve diğer varlıklar arasında ontolojik bir ayrıma gitmemektedir. Bu düşüncenin en önemli savunucularından olan Spinoza'ya göre tek cevher vardır o da Tanrı'dır. Dolayısıyla evrende birden fazla cevher bulunmadığı için var olan her şeyde bir 'bir'lik oluşturmaktadır. Ona göre var olan her şey Tanrı'nın tabiatının zorunlu bir sonucudur.¹⁵ Görüldüğü gibi teizmin öngördüğü aşkın Tanrı anlayışı panteizm'de içkin bir hal alıp Tanrı/yaratan ve tabiat/yaratılan arasında bulunan farkı da ortadan kaldırmaktadır.

Teizmin önemli rakiplerinden olan panenteizm'in Tanrısı da teistik anlamda bir yaratıcı Tanrı değildir. Teizmin Tanrı'sının ontolojik

¹² . Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 158

¹³ . M. Sait Reçber, " Tanrı: Tasavvurları, Sıfatları ve Delilleri", *Din ve Ahlak felsefesi*, (Ed. Recep Kılıç), Ankuzem Yay., Ankara, 2006, s. 24

¹⁴ . M. Sait Reçber, a. g. m., s. 25

¹⁵ . Spinoza, *Etika*, (Çev. Hilmi Ziya Ülken), Dost Yay., İstanbul, 2004, s. 45-52

olarak dünyadan bağımsız bir varlık olduğunu tekrar hatırladığımızda iki düşünce arasındaki ayrışma daha da anlaşılır olacaktır. Nitekim panenteist anlayışta Tanrı ontolojik olarak dünya ile birbirine bağlı ve karşılıklı ilişki içerisinde bulunan bir Tanrı'dır. Birinci anlayışta Tanrı, evreni yoktan yaratırken ikinci yaklaşımda yoktan yaratma fikri kabul edilmemektedir. Başka bir ifadeyle panenteizm yaratma fikrini bütünüyle reddeder. Böylelikle bu felsefi yaklaşımda Whitehead'ın deyimiyle Tanrı, bütün yaratıklardan önce değil, bütün yaratıklarla beraberdir.¹⁶ Bu da tanrı- âlem ilişkisi noktasında teizm ve panenteizm'in farklı Tanrı tasavvurlarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Birbirinden farklı Tanrı tasavvurlarını kısaca belirttikten sonra denilebilir ki vahyin mümkün olduğunu gösterebilmek için, Tanrı'nın var olduğunu makul bir şekilde ortaya koymak yetmemektedir. Çünkü var olduğuna inanılan Tanrı, teistik sıfatlara sahip olmadığı müddetçe, mümkün hale gelmemektedir.¹⁷ Bundan dolayı vahyin imkânı konusu işlenirken Tanrı'nın ne tür sıfatlara sahip olduğu konusu da işlenmeye değer görünmektedir.

Peki, Tanrı'nın tarihe müdahale ettiğini ortaya koyan mantıki gerekçeler var mıdır?

Bu anlamda Maturidi'nin söylediklerine baktığımızda ona göre insanları uzlaştıracak, çöküşe ve yok oluşa sebep olan çekişmeye ve ayrılığa düşmekten alıkoyacak bir 'asl'ın var olması kaçınılmazdır. Böylelikle insanların üzerinde uzlaşabileceği bu asli unsurun/dinin nihai bir arama olması gerekmektedir. Bu asli unsurun aranması sürecinde bilinmesi gereken insanların bir yaratıcısı ve yöneticisinin olduğu gerçeğidir. Maturidi'ye göre kısmi eksikliklerle yaratılan insan o yaratıcı tarafından yalnız bırakılmadığı yani doğasındaki bilgisizlikten dolayı eksik olan varlığın Tanrı tarafından lüzumlu bilgiler verilerek korunmaktadır. Böylelikle Maturidi, faydalı bilgilerle donatılıp gönderilen peygamberlerin, bu anlamda, insanlara kılavuzluk ettiğini söylemektedir. O nedenle mutlak bilgidен yoksun olan ya da eksik bir bilgi ile yaratılan insanlar için bu ilahi bilgi bir sığınak/koruma görevi görmektedir.¹⁸ Bu da gösteriyor ki vahiy, ancak tabiata ve tarihe müdahale edebilen bir Tanrı ile mümkün hale gelebilmektedir.

Nitekim Kılıç'a göre "vahyin imkânının makul gerekçeleri ile Tanrı'nın varlığı lehindeki makul gerekçeler arasında çok yakın bir

¹⁶ . Mevlüt Albayrak, *Tanrı ve Süreç*, Fakülte Yay., Isparta, 2000, s. 112

¹⁷ . Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 159

¹⁸ . Ebu Mansur el- Maturidi, *Kitabü't- Tevhid*, (Çev. Bekir Topaloğlu), İsam Yay., Ankara, 2005, s. 5

ilişki vardır. Çünkü her şeye gücü yeten ve mutlak anlamda iyi olan, âlemi yaratan ve ondaki düzeni devam ettiren Tanrı'nın varlığı lehindeki bir delil, aynı zamanda onun bazı şeyleri bildirmek için tarihe müdahale edebileceğinin delili olarak da düşünülebilir.”¹⁹ Böylelikle gücü hiçbir şekilde sınırlanmamış teistik bir Tanrı'nın var olması ve aynı zamanda evrene istediği zaman müdahale edebilmesi teistik Tanrı tasavvurunun diğer Tanrı tasavvurlarından üstünlüğünün de bir göstergesidir.

Vahiy – Bilgi ilişkisi

Her bilgi teorisi ya da epistemoloji bilginin mahiyeti, alanı, kaynağı ve değeri gibi problemleri açıklığa kavuşturmaya çalışır. Fakat biz burada epistemolojik sistemin temel argümanlarını tartışmak yerine, özellikle Maturidi bağlamında, vahyin bilgi ile olan ilişkisi ya da vahyin bilgiye kaynaklık edip edemeyeceği sorunsalıyla ilgileneceğiz.

Daha önceki başlıklar altında tanımlanan vahiy kavramı tekrar hatırlandığında denilebilir ki, ister bir hakikatin ‘bildirim’ yoluyla bildirilmesi anlamında olsun, isterse bizlerce bilinmeyen herhangi bir şeyin üzerindeki gizlilik örtüsünün kaldırılarak bizlere bilinir duruma getirilmesi olsun. Her iki durumda da vahyin, bilme, öğrenme ve bilgi ile çok yakın bir ilişki içinde olduğu görülecektir.²⁰ Başka bir ifadeyle vahiyssel süreç iletişime geçtiği muhataba ya bir şeyler öğretmeyi ya da herhangi bir konuda muhatabını bilgilendirmeyi hedeflemektedir.

Maturidi, bilgi sistemini oluştururken öncelikle bilgi kaynaklarını irdelemekle işe başlamaktadır. Ona göre, “bilgimizin kaynakları duyular, haberler ve akıl/nazar olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.”²¹ Bilgi elde etme sürecinde bu kaynakların hiçbirisinden vazgeçilemez. Nitekim ona göre, bu kaynaklardan her biri ayrı bir bilgi vermektedir. Başka bir deyişle bu kaynaklardan birinin sağladığı bilgiyi diğeri sağlayamaz. Dolayısıyla bahsedilen bu bilgi kaynaklarından birisi diğerrinin görevini yapamadığı gibi diğerrinin yerini de dolduramaz. Nitekim Maturidi bu bilgi kaynaklarından her birisinin ayrı bir alanda geçerli olduğunu söyleyerek, sözgelimi, fiziki dünya ile ilgili bilgimizin kaynağının duyular, geçmişle ilgili bilgimizin kaynağının da haberler olduğunu ifade etmektedir.²² Burada ifade edilen haberin iki kategoride ele alındığını söylemekte fayda vardır. “Bunlardan bir tanesi mütevatir haber olup bu haber türü ile elde edilen bilgilerin kesinlik taşıdıkları söylenebilir. Tevatürün şartlarını taşımayan diğer haber türü de ahad

¹⁹ . Recep Kılıç, “Vahiy, İman ve Mucize Kavramları”, s. 80

²⁰ . Recep Kılıç, *Moden Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 19

²¹ . Maturidi, a. g. e., s. 9

²² .Hanefi Özcan, a. g. e., s. 57

haber olarak kabul edilip zan ifade eden haberler olarak nitelendirilmişlerdir.”²³ Buna mukabil, Maturidi’ye göre, duyulara konu olmayan ğayb âlemi konusunda da bir fikre ulaşabilmek için ya istidlale, ya da peygamberin haberine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁴ Bu anlamda denilebilir ki duyular ve akıl ile elde edilen bilgi doğrudan bizim erişimimizdeyken; peygamberler aracılığıyla bizlere ulaşılan ‘haber’ ise vasıtalı bir bilgidir.

Maturidi’nin de düşünsel anlamda bağlı bulunduğu ehl-i Sünnet camiası insanın bilgi vasıtalarından birisi olarak vahyi kabul etmektedirler. Onlara göre Tanrı insanlarla irtibat kurup onları bilgilendirirken bu yolu tercih etmektedir. Bu süreci de peygamberleri vasıtasıyla gerçekleştirir. Böylelikle peygamberler aracılığıyla insanlara ulaştırılan vahiy, bireyleri aynı duyguda, aynı anlayışta ve aynı inanışta bir araya getiren yegâne unsur sayılmaktadır.²⁵ Anlaşıldığı kadarıyla bu anlamda vahiy, hem bir bilme ve bilgi yolu hem de aynı yolla gelen kesin ve objektif bir bilgi türüdür.

Maturidi, bilginin kaynağı olarak haberlerin mütevatir ve ahad haber olmak üzere iki kısma ayrıldığını ifade ederek akılların tek başına kavrayamadığı iyilikler ile kötülüklerin duyu ve haber yoluyla öğrenilmesinin, ancak algılayanların “konuşması” ve diğerlerinin de kulak verip “dinlemesi” ile mümkün olduğunu belirtir. Dolayısıyla Maturidi’ye göre haberlerin bilgi vasıtalarından kabul edilmesi akli bir zorunluluk niteliğinde ortaya çıktığına göre, mucizeyle desteklenmiş peygamberlerin getirdiği haberlerin de benimsenmesinin zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁶ Bu anlatılanlardan hareketle Maturidi peygamberlerin önemini şu cümlelerle anlatmaktadır. Ona göre insan aklının varabildiği nihai nokta, kendini destekleyecek ve yaratılış amacını oluşturan bilgiye yönlendirecek birine başvurmaktan ibarettir. Anlaşıldığı kadarıyla bu hadiseyi akılları yaratıp varlık alanına çıkarandan daha iyi bilecek biri de yoktur. Bu düşüncenin akabinde yaratıcı nezdinden geldiğini bildiren bir peygamberin varlığına işaret etmenin gereği bulunmaktadır. Nitekim Maturidi’ye göre insanların yararına olan fakat insanlarda bulunamayan bilgiyi Allah peygamberleri aracılığıyla kullarına gönderir.²⁷

Maturidi’ye göre hayatı düzenleyen akılların birçok meşgalelerinin bulunması yanında onları örten nefsanî arzular da vardır.

²³ .Cemalettin Erdemci, *Kelam İlmine Giriş*, Dem Yay., İstanbul, 2009, s.95

²⁴ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 57

²⁵ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 139

²⁶ . Maturidi, a. g. e., s. 11

²⁷ . Maturid, a.g.e., s. 228

Bu hadise karşısında peygamber gönderilmesi insanlara yönelik bir yardım ve yol gösterme fonksiyonu oynamaktadır. Bu durum da akılların yaratılıştan temayül göstereceği bir husustur. Bununla birlikte peygamber göndermede hatırlatma, insanları uyarma ve yanlış yola dikkat çekme gibi faydalar vardır. Bu durum kişileri istidlale özendirir, akıllarını kullanarak tefekkürde bulunmaya çağırır. Netice itibari ile denilebilir ki nefsanî duygu aklın rakibi kılınmış, ayrıca bu duygu insana özgü arzu ve şehvetlerle bunları cazip gösteren şeytanlardan oluşan yardımcılarla desteklenmiştir. Bu realite karşısında akıllara da bazı yardımcılarının verilmesi yadırganabilecek bir durum değildir. Maturidi'ye göre bu görevin en uygun elemanları peygamberlerdir.²⁸ Dolayısıyla bu durumda insan hem vahye hem de onu insanlara iletmekle görevli olan peygambere ciddi anlamda ihtiyaç duymaktadır.

Maturidi'nin bilginin kaynakları olarak ifade ettiği 'duyular' ve 'akıl' konuları gelecek başlıklar altında işleneceği için şimdilik bunlarla ilgili bir açıklama yapılmayacaktır. Fakat bilginin kaynaklarından kabul edilen 'haber' ile ilgili cevaplanmayı bekleyen bazı sorular bulunmaktadır. Sözelimi, Maturidi, vahiy ile peygamberden gelen haberleri özdeşleştirmekte midir? Ya da değer itibarıyla bir ayrışmaya gitmekte midir?

Maturidi'nin bilgi sisteminde haber, kaynağı bakımından ikiye ayrılmaktadır. Birisi kaynağı bizzat Allah olup, peygamber ve ondan işiten diğer kişiler aracılığıyla bize ulaşan haberdur. Ona göre bu habere, Allah'tan gelirken vahiy, peygamberden bizlere ulaşırken de haber-i resul denilmektedir. Diğer haber ise, insanlardan kaynaklanan ve bize çeşitli şekillerde gelen haberdur.²⁹ Bizler daha çok birinci şıkla ilgilendiğimiz için onu biraz daha irdelemeye devam edeceğiz.

Maturidi'ye göre peygamberden gelen haberler haber-i sadık/doğru haber oldukları için doğruluk bakımından bunlardan daha açık ve kesin haberler bulunmamaktadır. Çünkü ona göre, peygamberin doğruluğunu gösteren açık deliller bulunmaktadır. Bu yüzden Maturidi, kalbi tatmin etme bakımından, doğruluğu peygamberin haberinden daha açık olan hiçbir haberin bulunmadığını söylemektedir. Yani bu haber, doğruluğu teyit edilmiş bir peygamberin haberi durumundadır. Maturidi, doğruluğunu halkın açık olarak bildiği böyle bir haberin bir hüccet ve delil olduğunu söyler.³⁰ Burada da anlaşıldığı kadarıyla Maturidi, kaynak bakımından bir olduğunu ifade ettiği vahiy ve peygamberden

²⁸ . Maturid, a.g.e., s.231

²⁹ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 64

³⁰ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 65

gelen haberin bize geliş şekillerinin farklı olduğunu buna karşılık ikisinin de açık ve kesin bilgi olduğunu söylemektedir.

Görüldüğü kadarıyla Maturidi, haberin bilgi kaynağı olarak kabul edilmesinin akli bir zorunluluk olduğunu söylemektedir. Maturidi, bu akli zorunluluğu peygamberin Allah'tan getirdiği haber için de iddia etmektedir. Nitekim ona göre, peygamberin Allah'tan getirmiş olduğu haberler mucizelerle de desteklenmiş olup bunların inkârı da imkân dâhilinde değildir. Hal böyle olunca da bu türden haberlerin doğruluğu akıl tarafından desteklenmiştir. Maturidi'nin düşünce sistemi tekrar gözden geçirildiğinde onun peygamberin haberi olarak isimlendirdiği şeyin aslında vahiy olduğu görülecektir. Çünkü Maturidi'ye göre vahiy akli bir mucizedir. Nitekim indirildiği topluma birçok yönüyle meydan okumuş ama herhangi birisi onun benzerini meydana getirme kudretini gösterememiştir. Bu anlamda vahiy akli bir mucize olup, mutlak ve doğru bir bilgi içermektedir.³¹

Bu düzlemden hareketle 'vahiy, müstakil bir bilgi kaynağı mıdır, değil midir?' sorusuna cevap verdiğimizde, Kılıç'ın söylediklerinden hareketle, denilebilir ki "normatif karakterde bir dinin olabilmesi için müstakil bir bilgi kaynağı olarak vahyin bulunması gerekir. Vahyin müstakil bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmediği yerde, değişmez kuralları olan normatif karakterli bir dinden bahsetmek mümkün olmaz."³² Bu durumda da bahsedilen dinin insanları etkileme ve yönlendirme iddiası da olmayacaktır.

Sonuç itibarıyla denilebilir ki, Atay'a göre, 'haber'in de bilgi kaynakları arasına alınması ve sistemli bir şekilde işlenmesi, ilk defa Maturidi tarafından gerçekleşmiş olup; kelim ilmine çok önemli bir katkı sağlamıştır. Atay'a göre Maturidi'den önce, bilgi kuramında haberi bir bilgi kaynağı olarak ele alan yoktu. Nitekim Maturidi'nin, haberi de bir bilgi kaynağı olarak ele almasındaki amacı, vahiyyle gelen bilgiyi bir bilgi olarak kabul edilmesini sağlamak veya en azında bu konuda tartışmaya zemin hazırlamaktır.³³

Akıl- Bilgi İlişkisi

Maturidi'nin düşünce sisteminin çok önemli bir ayağı olan akıl, hatırlanacağı gibi, duyarlar ve haber ile birlikte bilginin kaynakları olarak ifade edilmişti. Müstakil bir bilgi kaynağı olarak kabul edilen

³¹ . Sönmez Kutlu, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, (Der. Sönmez Kutlu), Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 33

³² . Recep Kılıç, *Moden Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 57

³³ . Hüseyin Atay, "Ebu Mansur el- Maturidi ve Bilgi Kuramı", *Maturidilik*, (Der. Sönmez Kutlu), Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 175

vahiy- bilgi ilişkisi bir önceki bölümde ele alındığı için burada tekrar bir bilgi kaynağı olarak ‘vahiy’ olgusu ele alınmayacaktır. Fakat bilginin kaynaklarından kabul edilen ‘duyular’ ve ‘akıl’, Maturidi’nin sisteminde fazlasıyla iç içe oldukları için, burada bir başlık altında ele alınacaktır.

Maturidi’nin düşünce sistemi irdelendiğinde onun akla ayrı ve özel bir önem atfettiği rahatlıkla gözlemlenecektir. Çünkü akıl, hem genel bilgide, hem de dini ve ahlaki bilgide bir temel teşkil etmektedir. Hatta Maturidi’ye göre, duyu ve haberin birer bilgi kaynağı olabilmeleri de tamamen akıl sayesinde. Böylelikle akıl, Maturidi’nin sadece bilgi sisteminin değil, bütün kelam sisteminin bir can damarı durumundadır.³⁴ Bu noktada belirtmemiz gereken bir husus da şudur ki, Maturidi bilgi kaynaklarını açıklarken akıl ile birlikte ya da akıl yerine ‘nazar’ terimini tercih etmektedir.

Bu düşünce sisteminde akıl çok önemli olmakla birlikte aynı şekilde akıl, kendisine kaynak veya malzeme sağlayacak duylara da fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır. Nitekim Maturidi’ye göre, aklın dış dünyayı kavrayabilmesi için, öncelikle eşya ile irtibat kurması gerekir. Eşya ile akıl arasındaki ilişkiyi de duylar sağlamaktadır. Bunun neticesinde akıl, sadece dış dünyayı kavramakla kalmayıp, aynı zamanda ondan hareketle gaybi şeyleri de kavramakta ve onlar hakkında bir fikre ulaşmaktadır. O halde akıl, gerek dış dünyayı, gerekse gaybi ancak duyu verileri üzerinde düşünmek suretiyle kavrayabilmektedir. Bu anlamda Maturidi, beş duyunun, akıl için bir kavrama yolu olarak yaratıldığı görüşünü ileri sürmektedir.³⁵ Nitekim bu anlamda Maturidi, yaratıkları esas itibarıyla iki kısma ayırmakta olup bunlardan bir kısmını idrak edip bilebildiğimizi; diğer kısmını da idrak edemediğimizi ve aynı şekilde algılayamadığımızı ifade etmektedir.³⁶ Görüldüğü kadarıyla Maturidi, direk erişiminde olan alanı müşahede alanı olarak kabul etmekte olup duylarımızın bu alanın hâkimi olduğunu ifade etmektedir. Bu da dış dünya ile temasımızın, ilk olarak, duylarla sağlandığını ortaya koymaktadır.

O zaman Maturidi’nin, algılama ve idrakimizin dışındadır dediği alan ile ilgili ‘nasıl bilgi sahibi oluyoruz?’un cevabını aramak durumundayız.

Maturidi’ye göre bu alan hakkında bilgi sahibi olmak ancak istidlal ile mümkün olmaktadır. Nitekim Maturidi istidlali, genellikle delil getirme, akıl yürütme, bir delile dayanarak bir şeyden bir sonuç

³⁴ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 70

³⁵ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 74

³⁶ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 52

çıkarmak, delil vasıtasıyla anlama gibi anlamlarda kullanmaktadır.³⁷ Böylelikle Maturidi'nin istidlali bilgiyi, bir düşünsel sürecin akabinde deliller getirerek bir epistemoloji kurma gayreti olarak algıladığı ortaya çıkmaktadır.

Peki, akıl müstakil bir bilgi kaynağı olarak kabul ediliyorsa, burada duyuların, aklın alanına bir müdahalesi söz konusu mudur, değil midir? Ya da, tekrar irdelersek, biz duyularla nereye kadar yolumuza devam edebiliriz?

Maturidi'ye göre “duyuların, aklın bilgi alanına müdahalesi söz konusu değildir. Çünkü onlar, eşyanın dış yüzünü ortaya koymak suretiyle, akıl için bir hareket noktası sağlamakta ve bir basamak oluşturmaktadır. Aslında Maturidi'ye göre, duyuların konusu olan duyulur şeyler, üzerinde düşünülme suretiyle ğaibe ulaşılmasını sağlayan bir delil olarak var edilmişlerdir. O halde aklın bilgi alanı, duyuların sınırını aşan bir alandır.”³⁸ Dolayısıyla duyuları aşan her şey ancak istidlal ve haberle bilinir.

Maturidi'ye göre “duyuların algılayamadığı, yani deneyle anlaşılmayan/ispatlanamayan şeyler de vardır. O halde deneyin yokluğuna hükmettiği bir şeyin varlığı akıl kabul edebilir. Zaten bir şeyin var olmasının imkânsızlığını bilmek, deneyin sınırları dışındadır. Dolayısıyla deneyin bu konuda bilgi vermesi mümkün değildir. Deney ancak bilinen şeylerin mevcut olmayanlarını bildirebilir. Bir şeyin mevcut olmaması, onun varlığının imkânsızlığını göstermez.”³⁹

Bindiği gibi Maturidi, dinin öğrenilmesinde başvurulacak kaynakların iki olup bunlardan birinin nakil, diğerinin de akıl olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰ Maturidi'nin akli bu kadar öncelmesi onun bazı düşünürlerden ayrışmasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle Maturidi akaidin, özellikle, akıl sahasına giren konularda naklin ışığı altında akla itimat etmesi bu ayrışmanın temelini oluşturmuştur.⁴¹ Bekli de bu durum dikkate alınarak, tefekkür ve istidlalin terk edilmesi gerektiği aksi takdirde doğruya ulaşmanın şüpheler barındıracağı şeklinde itirazlar ve eleştiriler ortaya çıkmaya başladı.

Maturidi, ortaya çıkan eleştirilere şu şekilde cevap vermektedir:

O, insana düşünmemeyi telkin eden hissin şeytani bir vesveseden başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Nitekim ona göre böyle bir davranış ancak şeytanın işi olabilir. Buradaki amacı da kişiyi

³⁷ . Maturidi, a. g. e., s. 13, 172

³⁸ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 74

³⁹ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 109

⁴⁰ . Maturidi, a. g. e., s. 4

⁴¹ . Maturidi, a. g. e., s. xxii

aklının ürününü toplamaktan alıkoymak, fırsatları değerlendirmesine ve arzusuna ulaşmasına vesile olan bu ilahi emaneti kullanmak konusunda onu korkutmaktır. Böylelikle Maturidi'ye göre insanın, nesnelere hakkında fikir yürütmek suretiyle aklını kullanması, bu sayede onların başlangıç ve sonuçlarıyla ilgili olarak gizli kalan yönlerini ve ayrıca sonradan vücut bulup bir yaratıcının varlığına delil oluşturmalarını tespit edip öğrenmesi kendisini nefsanî arzularından alıkoymacaktır. Kişi, böyle bir engellenmenin şeytanın işi olduğunu mutlaka anlayacaktır. Nasıl ki bedeninin organlarından herhangi birini kendisine tevdi edilen yararlılardan menetmek veya onu fonksiyonlarından uzaklaştırmak asla isabetli olmayıp, aksine organı zararlı pozisyonlardan korumak ve yararlı yollardan kullanmak, yerine getirilmesi gereken bir ödevse, yararlar ve zararların belirlenmesine vasıta olan akıl ve istidalin de ihmal edilmemesi daha büyük bir önemle gereklidir.⁴²

Maturidi, eşyanın güzelliği ve çirkinliği, iyiliği veya kötülüğü, fiillerden iyi veya kötü olanlar, yani genel olarak iyilik ve kötülük; insanın lehinde ve aleyhinde olan şeyler; nimetlere nasıl şükredileceği, zarar veya yararı elde etmek, insanın veya eşyanın yaratılış amacı gibi dini ve ahlaki konularda da her üç bilgi kaynağına birden başvurulması gerektiği görüşündedir. Fakat bunların içerisinde, Maturidi'ye göre, ağırlık yine de akıl üzerindedir. Çünkü o, bir şeyin hakikatinin bilinebilmesi için, onun üzerinde iyice düşünülmesi gerektiği kanaatinde. Ona göre, duyu verileri ve haberin güvenilirliği de, onların akıl süzgecinden geçirilmesine bağlıdır.⁴³ O halde Maturidi dini ve ahlaki konularda da neticede akli esas almaktadır.

Peki, Maturidi'nin düşünce sisteminde akli bu kadar önemli kılan etmenler neler olabilir?

Maturidi, akli diğer iki bilgi kaynağının sağladığı bilgilerin doğruluğunu tespit etme noktasında önemli bir kıstas saymaktadır. O, akıl yürütmenin gerekliliğini şu cümlelerle ifade etmektedir. Bilindiği gibi duyu bizlere her zaman mutlak bilgiyi veremedikleri gibi bazı durumlarda da yetersiz kalmaktadırlar. Bu algılama eksikliğini de ortadan kaldıran akıldır. Aynı şekilde bilginin kaynaklarından olan haber vasıtasıyla bize ulaşan bilgilerin anlaşılır ve makul bir zemine oturtulması da akıl vasıtasıyla gerçekleşir. Başka bir deyişle akıl bir 'temellendirme' görevini görmektedir.⁴⁴ Böylelikle değişik vasıtalarla bize ulaşan çeşitli ve çelişkili haberlerin değerlendirilmesi, yorumlanması ancak sağlıklı bir akıl yürütmeye mümkün olabilecektir.

⁴² . Maturidi, a. g. e., s. 4

⁴³ . Hanefi Özcan, a. g. e., s. 50

⁴⁴ . Sönmez Kutlu, a. g. e., s. 35

Sözgelimi, Topaloğlu'na göre, “yüce yaratıcı bazen peygamberlerine mucizeler verip onları desteklemektedir. Tanrısal bir referansı bulunan bu mucizelerle sihirbazların oyunlarının ayırt edilme süreci de akıl yürütmekle mümkün hale gelecektir.”⁴⁵

Görüldüğü kadarıyla Maturidi'nin sisteminde akla daha çok önem verilmekte ve onun hareket alanı daha geniş tutulmaktadır. Öyle ki, bilginin kaynaklarından olan duyular ve haber akla müdahale etmeyip ona yardımcı olduğu halde, akıl hem duyuların hem de haberin verilerini kontrol etmekte olup onların doğruluk ve yanlışlıklarına işaret etmektedir. Peki, bu duruş aklın diğer bilgi kaynaklarının alanına müdahale ettiği anlamı taşıyor mu? Kanaatimizce Maturidi, diğer bilgi kaynaklarının verilerinin güvenilir olup olmadıkları konusunda burada akla, sadece bir temellendirme/süzgeç görevi vermekte olup diğer bilgi kaynaklarının alanına, bir bilgi kaynağı olarak, müdahale etmesini kabul etmemektedir.

Peki, Maturidi'nin akla bu kadar değer yüklemesi, her alanda sonuna kadar akılla gidilebileceği sonucu orta ya çıkar mı? Başka bir ifadeyle akıl nereye kadar ihtiyaçlarımızı karşılayabilecektir?

Maturidi'ye göre, bizim hiçbir zaman bilemeyeceğimiz konular da vardır. Sözgelimi eşyanın gerisindeki gizlilikler, insanı insan yapan anlam, işitme, görme ve aklen kavramaya vasıta olan mana, fonksiyonları bilinse bile, duyuların mahiyet ve keyfiyeti gibi konuları biz bilemeyiz. Bizim bilgi alanımızı aşan bu konuları da ancak Allah bilir.⁴⁶ Böylelikle Maturidi, akla önemli bir değer yüklemekle birlikte, onun da bazı konularda bilgi elde etme noktasında sınırlılıklarını kabul eder. Fakat yine de o, bu sınırlılığın aklın güvenilirliğini etkilemediğini de söylemektedir. Bu yüzden Maturidi, “akıl yürütmeye karşı çıkan kişiyi aynı şekilde akla başvurarak akla karşı çıktığı için bir kısır döngünün içinde olmakla suçlamıştır.”⁴⁷

Netice itibarıyla denilebilir ki Maturidi'nin düşünce dünyasında duyu yoluyla elde edilen bilgiler, eğer tefekkür yoksa yaratılışın hikmetini kavramaya yeterli olmadığı gibi, tecrübe alanını aşan bir takım gaybi konuları da idrak etmeye yeterli değildir. Dolayısıyla eşyanın hakikatini, var oluşun gayesini, gaibi meseleleri, Allah'ın koyduğu hükümlerin sebep ve hikmetlerini belli bir düzeyde idrak etmek için duyu yoluyla elde edilen bilgilerin vahyin ışığında akıl

⁴⁵ . Bekir Topaloğlu, “ Ebu Mansur el- Maturidi'nin Kelami Görüşleri”, *Maturidilik*, (Der. Sönmez Kutlu), Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 180

⁴⁶ . Muhsin Demirci, a. g. e., s 50

⁴⁷ . Sönmez Kutlu, a. g. e., s. 36

yoluyla bir değerlendirmeye ihtiyacı vardır.⁴⁸ Bu durum, Maturidi'nin akli faaliyetlere hangi düzlemde ve hangi koşullarda önem atfettiğini ortaya koyma adına önemlidir.

Vahiy- Akıl İlişkisi

Daha önce de belirtildiği gibi, Maturidi'nin düşünce sisteminin en önemli ögesi akıl oluşturmaktadır. Nitekim Maturidi, akli sadece müstakil bir bilgi kaynağı olarak ele almaz, aynı zamanda onu, diğer bilgi kaynaklarında bize gelen bilgilerin denetlenmesinde de önemli bir ölçüt olarak kabul eder. Başka bir ifadeyle diğer bilgi kaynaklarının güvenilir olup olmadığı da akıl vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla diğer bilgi kaynaklarının epistemolojik önem kazanması aklın denetiminden/süzgecinden geçmelerine bağlıdır.

Nitekim Maturidi aklın önemini şöyle ortaya koymaktadır. Ona göre, Akıl yürütmeyi inkâr eden kimsenin elinde onu reddetmek için akıl yürütmekten başka bir kanıt yoktur. Bu da akıl yürütmenin/istidlalin gerekliliğini ortaya koyma noktasında önemli bir noktadır. Çünkü akli dolayısıyla akıl yürütmeyi bertaraf etmenin yolu, Maturidi'ye göre, yine aklın kendisidir⁴⁹

Peki, bu durum naklin anlaşılması ve yorumlanması karşısında aklın epistemolojik bir üstünlüğe sahip olduğu anlamına mı gelmektedir? Ya da akli mutlak bir bilgi kaynağı olarak görüp ona daima nakil karşısında hata yapmaz bir hakem/denetleyici rolü vermek doğru mudur?

“İnsan aklının birçok önemli meselede büyük gelişmeler kaydettiği kabul edilmekle birlikte, nihai bilgiye ulaşma noktasında, evren hakkındaki hakikatin beşeri tecrübeyi aşacak kadar derin olduğu da kabul edilmektedir. Bu derin hakikati anlamak için Tanrı'nın inayeti ve yardımına ihtiyaç duyulmaktadır.”⁵⁰ Başka bir ifadeyle insan aklını kullanarak bir yaratıcının var olduğunu kavrayabilir. Ancak var olduğuna inandığı bu yaratıcının sıfatlarını, ona karşı olan sorumluluklarını ve kendi yaratılışındaki gayeyi tam olarak tespit edemez.⁵¹ Ya da kendisini bu yaratıcı gayeye ulaştırarak en doğru ve en güvenilir yolu bulamayacaktır. Nitekim Maturidi'ye göre akıl, yetenekleri belirlenmiş bir varlı olup kendisi için çizilen alanı aşamaz.⁵²

⁴⁸ . Talip Özdeş, “ Maturidi'nin Te'vil Anlayışında Aklın Yeri”, *Maturidilik*, (Der. Sönmez Kutlu), Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 245

⁴⁹ . Maturidi, *Kitabü't- Tevhid*, s. 14

⁵⁰ . Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 170

⁵¹ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 17

⁵² . Maturidi, *Kitabü't- Tevhid*, s. 146

O zaman ‘vahiy ile bildirilen bir takım bilgilerin akıl ile elde edilmesi mümkün müdür?’ veya ‘vahyin amaçladığı hakikatler akıl ile elde edilebilir mi?’ sorularını tekrar irdelemekte fayda bulunmaktadır.

Yukarıdaki soru(n)lar ekseninde gelişen problemlerin çözümü için aklın alanı ile naklin alanı olarak ifade edilebilecek bir ayrışmaya gidilmiştir. Aklın ve naklin etkin oldukları alanları birbirinden ayırma çabası, böyle bir ayrışmanın temel hareket noktası olduğu söylenebilir. Sözgelimi Eş’arilerin Allah’ın varlığı, birliği, zati ve fiili sıfatlarının tespiti, insanların fiillerinin yaratılıp yaratılmadığı ile ilgili konuları aklın etkinlik alanı olarak belirleyerek; akılla tespit ettikleri sonuçları nassa onaylatma gereği duydukları söylenmesine rağmen⁵³ Eş’arilerin akli yeteri düzeyde incelemedikleri ifade edilmiştir. O nedenle, bu sorular bağlamında gelişen akıl- nakil tartışmaları düşünce sistemleri arasında tarihi çizgisini hiç kaybetmeyen bir konu olmuştur.

Böylelikle Maturidi’nin bütünüyle Eş’ari’yle aynı düşünmediği ifade edilmektedir. Maturidi’ye göre, duyulur âlemin sınırlarını öğrenmek, yaratıcını varlığını bilmek ve nasları anlamak için akla başvurma zorunluluğu vardır. Nitekim Maturidi’ye göre Allah’a iman etmek naklen değil, aklen vaciptir.⁵⁴ Yine de akıl, bütün varlığı tam olarak kavrayacak düzeyde değildir. Yani, her ne kadar akıl, duyuların ve haberin verilerini kontrol etme, doğru ve yanlışlarını belirleme durumunda ise de, nihai manayı ve özellikle ilahi hakikatleri kavrayacak düzeyde değildir.

Yukarıda bahsedilen ehl-i sünnet’in önemli kelamcıları olan Eş’ari ve Maturidi’nin akıl konusunda fikir birliği içinde oldukları hususlar da bulunmaktadır. Sözgelimi, her iki düşünür de dinin kaynağının vahiy olduğu konusunda hemfikirdirler. Dolayısıyla, mutlak anlamda, vahye duyulan ihtiyaç her iki düşünce sisteminde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bir uzlaşma olmakla birlikte, kendisine mesaj ulaşmayan kişinin konumunun ne olduğu konusunda ayrışmaların olduğu gözlemlenmektedir.

“Eş’ariye ekolüne göre akıl, yalnız ilahi kitapları anlamada fonksiyonel olduğu için vahiy gelmeden o, Allah’ın varlığını ve dinin esaslarını anlayacak durumda değildir. Buna karşılık Maturidi’ye göre akıl, Allah’ın varlığını ve mükemmelliğini kendisine tebliğ ulaştırılmadan önce de idrak edebilir. Ancak dini ve şer’i hükümleri öğrenmek için mutlak vahye ihtiyaç duymaktadır”⁵⁵.

⁵³ . Cemalettin Erdemci, a. g. e., s. 95-103

⁵⁴ . Yusuf Şevki Yavuz, “Akıl“, *DİA*, C. II, s. 245

⁵⁵ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 139

Daha önce de belirtildiği gibi Maturidi, Tanrı'nın insanlara yardım etmek ve onları yalnız bırakmamak için peygamberler gönderdiğini söylemişti. Maturidi'ye göre Tanrı kendi peygamberlerini görevlendirirken de onların bu konularını kanıtlayan/destekleyen belgeler de ortaya koymuştur. Dolayısıyla Maturidi'ye göre bu kanıtların/belgelerin başında ise insan aklı yer almaktadır.⁵⁶ Bu anlamda bir peygamberin sözlerini alıp kabul edebilmek için, onun kendisinin peygamber olduğunu anlatan sözlerinin dışında bir de peygamberliğini gösteren başka işaretlerin olması ve aklın da bu işaretleri algılayıp tespit etmesi gerekmektedir.⁵⁷

Durum böyle olmakla beraber şayet insan, metafizik alana ait bir gerçeğin iç yüzünü kavramak için aklını ve duygularını zorlamış olsa, acaba bu durumda başarı şansını yakalayabilir mi? Eğer bu soruya olumlu yanıt veremeyecek isek o zaman 'vahiy olgusunun mahiyet itibariyle kavranmaz gibi görünen problemini nerede aramalıyız?'

İlk etapta aklın sınırını aşan alanın gayb alanı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü akıl bu konuda idrak kapasitesini aşan problemlerle karşılaşabilir.⁵⁸ Nitekim "akıl, vahyin doğrularını sağlama noktasında bir yetkiye sahip değildir. Dolayısıyla akıl, ancak dış dünyadan hareketle ve vahyin bildirdiklerinin aynen gerçekleşmesiyle onun doğruluğunu bilir. Bu bilme ise, vahyin doğruluğunu temin anlamında olmayıp, kaynağı gereği zaten doğru olan vahyin doğruluğunu bir keşif ve anlama hüviyeti taşımaktadır."⁵⁹

Sonuç

Denilebilir ki, Maturidi'ye göre akıl, sırf bu dünya ile ilgili işlemlerimizi yürütebilmemiz için bizlere verilmiş olmayıp aynı zamanda ebedi hakikatleri de anlayıp kavrayalım diye verilmiştir. Fakat akıl, nihai manayı ifade eden ebedi hakikatleri tam olarak kavrayacak boyutta değildir. Dolayısıyla Maturidi'nin sisteminde bilginin kaynakları olarak ifade edilen duyu, haber ve akıl hep birlikte çalışıp birbirini tamamlar niteliktedirler. Ancak sağlam bir aklın hem genel bir ölçü olarak kabul edilmesi hem de duyu ve haberin güvenilirliğini sağlayan bir garantör durumunda olması, Maturidi'de, aklı daha da önemli kılmaktadır.

⁵⁶ . Bekir Topaloğlu, a. g. m., s. 178

⁵⁷ . Kamil Güneş, *Akl ve Nass*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 425

⁵⁸ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 61

⁵⁹ . Muhsin Demirci, a. g. e., s. 123

Kaynakça

Kur'an-i Kerim

ALBAYRAK, Mevlüt: **Tanrı ve Süreç**, Isparta, Fakülte Yay., 2000.

ATAY, Hüseyin: "*Ebu Mansur el-Maturidi ve Bilgi Kuramı*", **Maturidilik**, (Der. Sönmez Kutlu), Ankara: Kitabiyat Yay., 2003.

DEMİRCİ, Muhsin: **Vahiy Gerçeği**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1996.

ERDEMCI, Cemalettin: **Kelem İlmine Giriş**, Dem Yay., İstanbul, 2009.

GÜNEŞ, Kamil: **Akıl Ve Nass**, İstanbul, İnsan Yay., 2003.

KILIÇ, Recep: **Modern Batı Düşüncesinde Vahiy**, İstanbul, Ötüken Yay., 2004.

KILIÇ, Recep: "*Vahiy, İman ve Mucize Kavramları*", **Din ve Ahlak Felsefesi**, (Ed.Recep Kılıç), Ankara, Ankuzem Yay., 2006.

KUTLU, Sönmez: **İmam Maturidi ve Maturidilik**, (Der. Sönmez Kutlu), Ankara, Kitabiyat Yay., 2003.

MATURİDİ, Ebu Mansur: **Kitabü't- Tevhid**, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara, İsam Yay., 2005.

Oxford Advenced Learner's Dictionary, (Ed. Sally Wehmeier), Oxford Univesity Pres, 2002.

ÖZCAN, Hanifi: **Maturidi'de Bilgi Problemi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1996.

ÖZDEŞ, Talip: "*Maturidi'nin Te'vil Anlayışında Aklın Yeri*", **Maturidilik**, (Der.Sönmez Kutlu), Ankara, Kitabiyat Yay., 2003.

REÇBER, M. Sait: "*Tanrı: Tasavvurları, Sıfatları ve Delilleri*", **Din ve Ahlak Felsefesi**, (Ed. Recep Kılıç), Ankara, Ankuzem Yay., 2006.

SPİNOZA: **Etika**, (Çev. Hilmi ziyz Ülken), İstanbul, Dost Yay., 2004.

TOPALOĞLU, Bekir: "*Ebu Mansur el- Maturidi'nin Kelami Görüşleri*", **Maturidilik**, (Der. Sönmez Kutlu), Ankara, Kitabiyat Yay., 2003

YAVUZ, Yusuf Şevki: "*Akıl*", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 2